

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування ВННІЕ

МОСКАЛЮК Ангеліна Михайлівна

Соціальна робота в територіальній громаді: специфіка та основні напрями

спеціальність: 231 - Соціальна робота
освітньо-професійна програма - Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СРм-22
А. М. Москалюк (Драгунова)

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	6
1.1. Зміст, призначення та специфіка соціальної роботи у територіальній громаді	6
1.2. Принципи організації, функціональні напрями та форми реалізації соціальної роботи у територіальній громаді	11
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІННИЦЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	17
2.1. Аналіз ключових напрямів діяльності Вінницького міського центру соціальних служб	17
2.2. Моніторинг соціальної роботи з окремими категоріями населення Вінницького міського центру соціальних служб	23
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В УКРАЇНІ	32
3.1. Світовий досвід соціальної роботи у територіальних громадах та можливості його адаптації у вітчизняну практику	32
3.2. Інноваційні підходи до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад	38
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні процеси в українському суспільстві, зумовлені децентралізацією влади, військовими викликами, соціально-економічною нестабільністю та зростанням рівня соціальної вразливості населення, суттєво підвищують значення соціальної роботи на рівні територіальних громад. Саме громади стають осередками реалізації державної соціальної політики, забезпечення прав людини, підтримки вразливих категорій населення та зміцнення соціальної згуртованості. У цих умовах ефективна організація соціальної роботи є не лише механізмом надання допомоги окремим особам, а й важливим інструментом розвитку людського потенціалу, підвищення якості життя та формування соціально відповідального середовища.

Питання соціальної роботи у територіальній громаді вивчали такі науковці, як К. Іващенко, А. Капська, І. Коцур, О. Осетрова, І. Пєша, А. Попова, Т. Семигіна, Г. Слозанська та інші. Разом з тим, попри наявність широкого кола досліджень, спостерігається недостатня розробленість питань практичної імплементації зарубіжних моделей соціальної роботи в українських територіальних громадах з урахуванням національної специфіки, а також визначення ефективних інноваційних форм і технологій реалізації соціальної роботи на місцевому рівні.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз специфіки соціальної роботи у територіальній громаді, визначення її основних напрямів, принципів та форм реалізації з урахуванням сучасних реалій, а також обґрунтування можливостей упровадження інноваційних підходів і кращого світового досвіду у вітчизняну практику соціальної роботи на рівні місцевих громад.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити зміст, призначення та специфіку соціальної роботи у територіальній громаді;
- описати принципи організації, функціональні напрями та форми реалізації соціальної роботи у територіальній громаді;

- проаналізувати ключові напрями діяльності Вінницького міського центру соціальних служб;
- провести моніторинг соціальної роботи з окремими категоріями населення Вінницького міського центру соціальних служб;
- узагальнити світовий досвід соціальної роботи у територіальних громадах та визначити можливості його адаптації у вітчизняну практику;
- аргументувати інноваційні підходи до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад.

Об'єкт дослідження – соціальна робота як складова системи соціального захисту населення у територіальній громаді. *Предмет дослідження* – суспільні відносини, що виникають в процесі соціальної роботи у територіальній.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи використано такі методи наукового дослідження: метод аналізу і синтезу застосовано для узагальнення наукових підходів до визначення сутності соціальної роботи та з'ясування її особливостей на рівні територіальних громад; порівняльний метод дозволив виявити відмінності та спільні риси у підходах до організації соціальної роботи в Україні та за кордоном, а також окреслити можливості адаптації світового досвіду до вітчизняних реалій; статистичні та економіко-аналітичні методи використано для оцінювання стану соціальної роботи у Вінницькій міській територіальній громаді; метод узагальнення сприяв формуванню авторського бачення специфіки соціальної роботи на місцевому рівні.

Інформаційну базу дослідження становили наукові праці у галузі соціальної роботи; нормативно-правові акти України, що регламентують стандарти соціальної роботи; статистичні дані та офіційні звіти Вінницького міського центру соціальних служб, що забезпечили емпіричне підґрунтя для оцінки стану та ефективності соціальної роботи на місцевому рівні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці та вдосконаленні теоретико-прикладних аспектів соціальної роботи у територіальній громаді. До основних результатів проведеного дослідження

належать такі наукові положення:

– обґрунтовано авторське визначення соціальної роботи у територіальній громаді як сукупності професійних, організаційних та соціально-профілактичних заходів, спрямованих на підтримку, інтеграцію та соціальний захист мешканців громади, забезпечення їхньої здатності до самореалізації та подолання складних життєвих обставин через координацію ресурсів органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських організацій і бізнесу;

– аргументовано інноваційні підходи до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад, який поєднує впровадження цифрових технологій, кейс-менеджмент, розвиток партнерських моделей взаємодії та системне підвищення кадрового потенціалу соціальних служб, що забезпечує персоніфікацію соціальних послуг, підвищення ефективності використання ресурсів, інтеграцію різних видів підтримки та формування адаптивної, проактивної та сталого розвитку громади системи соціальної підтримки, здатної своєчасно реагувати на соціально-економічні виклики та потреби вразливих категорій населення.

Теоретико-прикладне значення результатів дослідження полягає у поглибленні наукового розуміння принципів, моделей та функціональних напрямів соціальної роботи на місцевому рівні, а також у визначенні особливостей її реалізації з різними категоріями населення. Практичне значення дослідження проявляється у можливості використання отриманих результатів для підвищення ефективності організації соціальної роботи в територіальних громадах, удосконалення методик надання соціальних послуг, впровадження інноваційних підходів та адаптації світового досвіду до вітчизняних умов, що сприяє поліпшенню якості соціальної підтримки населення та розвитку місцевих соціальних інституцій.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 45 сторінках. Робота містить 5 рисунків, 9 таблиць, а список використаних джерел налічує 38 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

1.1. Зміст, призначення та специфіка соціальної роботи у територіальній громаді

Соціальна робота у територіальній громаді виконує роль посередника між державними структурами, громадськими організаціями, благодійними фондами та мешканцями, забезпечуючи координацію зусиль для вирішення соціальних проблем та потреб населення. Вона реалізується через системний підхід, який передбачає виявлення та аналіз соціальних потреб, планування та організацію комплексних заходів підтримки, надання соціальних послуг, контроль за ефективністю їх надання та внесення необхідних коректив. У контексті децентралізації та реформування системи соціального захисту соціальна робота в територіальній громаді набуває особливої актуальності, оскільки сприяє підвищенню ефективності використання місцевих ресурсів, розвитку соціальної відповідальності громадян та впровадженню інноваційних підходів до організації соціальної підтримки.

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначає соціальну роботу як «професійну діяльність, спрямовану на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу» [30]. Це визначення підкреслює превентивну, корекційну та підтримуючу функції соціальної роботи, забезпечує її професійну легітимність та встановлює стандарти діяльності соціальних працівників.

Проте серед науковців і практиків не вироблено єдиного підходу до розуміння змісту соціальної роботи: одні акцентують увагу на превентивно-корекційній функції, інші – на розвитку потенціалу та соціальній інтеграції клієнтів, а треті – на організаційно-адміністративних аспектах діяльності соціальних служб (табл. 1.1).

Наукові трактування поняття «соціальна робота»

Автор(и)	Характеристика
Бегаль О. М.	«Соціальна робота – вид суспільно значимої діяльності соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп і окремих індивідів, спрямований на задоволення соціально гарантованих і особистісних інтересів і потреб різних груп населення (особливо соціально незахищених) через створення умов, що сприяють успішній соціалізації людини та відновленню чи поліпшенню її здатності до соціального функціонування» [1, с.88].
Зверева І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я.	«Соціальна робота – професійна діяльність, спрямована на покращення якості життя та добробуту людей, особливо тих, хто знаходиться у складних життєвих ситуаціях» [7, с.25].
Капська А. Й.	«Соціальна робота – вплив професіоналів, громадськості та соціальних інститутів на суспільство шляхом формування і реалізації соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов життєдіяльності кожної людини і сім'ї» [9, с.13].
Лук'янова Н. М..	«Соціальна робота – система теоретичних знань та заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення» [15, с.151].
Лукашевич М. П., Семигіна Т. В.	«Соціальна робота – професійна діяльність соціальних інституцій, державних та недержавних організацій, груп і окремих індивідів із надання допомоги у здійсненні успішної соціалізації особам чи групам людей випадках, коли за відсутності належних умов у суспільстві або особистих вад їхня соціалізація утруднюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (десоціалізація)» [16, с.11].
Мельник Л. П.	«Соціальна робота – професійна діяльність, спрямована на підтримку і допомогу особам, сім'ям та громадам у подоланні соціальних труднощів, покращенні якості життя та сприянні соціальній інтеграції» [17, с.65].
Пелісьє Ю. П.	«Соціальна робота – складова професійної соціальної роботи, спрямованої на вирішення основних проблем, які виникають у зв'язку зі зміною соціального та культурного середовища, а також труднощами соціального, психологічного, економічного, освітнього характеру, які потребують негайного вирішення» [23, с.203].
Полтавець В. І.	«Соціальна робота – система теоретичних знань і заснована на них практика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом наснаження і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення» [36, с.5].
Семигіна Т. В.	«Соціальна робота – процес визначення й надання допомоги тим, хто її потребує (індивідам, групам, сім'ям) щодо сприяння вирішенню їх життєвих проблем (економічних, медичних, медико-соціальних, правових, психолого-педагогічних, інформаційно-консультативних та інших) з метою відновлення, поліпшення чи самоспонування самовідновлювати та самополіпшувати власні здатності до життєдіяльності» [31, с.42].
Тюптя Л. Т., Іванова І. Б.	«Соціальна робота – унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення умов життя окремої особистості, підвищення добробуту народу» [38, с.30].

Джерело: складено автором самостійно

На основі аналізу наведених у табл. 1.1 визначень поняття «соціальна робота» можна виділити декілька ключових підходів, які формують сучасне наукове розуміння цього феномену. По-перше, соціально-функціональний

підхід, у якому соціальна робота розглядається як діяльність, спрямована на забезпечення соціальної інтеграції та успішної соціалізації окремих осіб, сімей та груп у суспільстві (Бегаль О. М., Лукашевич М. П., Семигіна Т. В., Мельник Л. П.). Цей підхід підкреслює роль соціальної роботи у підтримці осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, та створенні умов для їхньої адаптації до соціальних норм і вимог. По-друге, професійно-практичний підхід, який акцентує увагу на діяльності соціальних працівників та організацій, спрямованій на безпосереднє надання допомоги, вирішення соціальних проблем і покращення якості життя громадян (Зверєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я., Пелісьє Ю. П., Семигіна Т. В., Тюптя Л. Т., Іванова І. Б.). Тут соціальна робота сприймається як структурована професійна практика з чітко визначеними цілями, методами та результатами. По-третє, соціально-правовий та соціально-справедливий підхід, представлений у працях Лук'янової Н. М. та Полтавця В. І., зосереджує увагу на забезпеченні соціальної справедливості, протидії соціальному виключенню та підтримці найменш захищених верств населення. Ці підходи демонструють, що соціальна робота є багатовимірним явищем, яке поєднує превентивні, корекційні та підтримуючі функції, охоплює як індивідуальні, так і колективні форми взаємодії, а її зміст формується у межах професійних, етичних та правових стандартів.

На основі аналізу сучасних наукових підходів до визначення соціальної роботи ми пропонуємо розглядати соціальну роботу у територіальній громаді як сукупність професійних, організаційних та соціально-профілактичних заходів, спрямованих на підтримку, інтеграцію та соціальний захист мешканців громади, забезпечення їхньої здатності до самореалізації та подолання складних життєвих обставин через координацію ресурсів органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських організацій і бізнесу.

Унікальність цього визначення полягає у кількох аспектах. По-перше, воно поєднує традиційні функції соціальної роботи – підтримку, допомогу та інтеграцію – з контекстом територіальної громади, де реалізується не лише індивідуальна, а й колективна взаємодія. По-друге, наголос робиться на координації між різними соціальними інститутами та ресурсами, що відображає

сучасні інноваційні підходи до організації соціальної роботи, включно з кейс-менеджментом і партнерськими моделями взаємодії. По-третє, визначення інтегрує превентивний і комплексний підходи, підкреслюючи як соціальну підтримку, так і запобігання соціальному виключенню та негативним наслідкам складних життєвих ситуацій. Таким чином, запропоноване визначення є узагальненим, системним та адаптованим до специфіки сучасних територіальних громад України, поєднуючи наукову основу і практичну орієнтацію.

Функції соціальної роботи у територіальній громаді формуються на перетині державних соціальних пріоритетів, потреб конкретного населення та ресурсних можливостей громади. Вони відображають цільовий характер діяльності соціальних працівників, спрямованої на підтримку, захист та розвиток соціального потенціалу мешканців громади. Основною функцією соціальної роботи є забезпечення соціальної підтримки та допомоги особам, сім'ям і групам, які опинилися у складних життєвих обставинах, що проявляється у наданні матеріальної, психологічної, правової та консультативної допомоги. Така діяльність передбачає комплексне врахування індивідуальних потреб клієнта, його соціального контексту та ресурсів громади, що дозволяє формувати адресні програми допомоги та профілактики соціальної дезадаптації [3, с.96].

Водночас соціальна робота у громаді виконує профілактичну функцію, спрямовану на попередження соціальних ризиків і негативних явищ у житті мешканців, таких як безробіття, соціальне виключення, насильство в сім'ї чи порушення прав дітей. Ця функція реалізується через інформаційно-просвітницьку діяльність, навчальні програми для соціально вразливих категорій, а також через роботу з родинами та молоддю з метою зміцнення соціальної згуртованості та підтримки здорового способу життя. Крім того, соціальна робота виконує координаційну та інтеграційну функцію, забезпечуючи взаємодію між органами місцевого самоврядування, соціальними службами, громадськими організаціями, благодійними фондами та бізнес-структурами. Це дозволяє оптимізувати використання ресурсів громади, підвищити ефективність

соціальних програм та забезпечити комплексний підхід до вирішення соціальних проблем мешканців. Таким чином, функції соціальної роботи у територіальній громаді поєднують підтримку індивідууму та сім'ї з формуванням умов для сталого соціального розвитку громади в цілому, забезпечуючи баланс між особистісним благополуччям і суспільним добробутом.

Специфіка соціальної роботи у територіальній громаді визначається комплексом факторів, що пов'язані з організаційною структурою громади, її ресурсним потенціалом та соціально-демографічними особливостями населення (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Специфіка соціальної роботи у територіальній громаді

Елемент специфіки	Характеристика	Практичний ефект
Локалізованість	Робота з мешканцями конкретної території з урахуванням їхніх потреб і соціальних ризиків	Підвищення адресності та релевантності соціальної допомоги
Координація ресурсів	Співпраця органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських організацій, бізнесу	Створення ефективних моделей підтримки та профілактики соціального виключення
Комплексність і індивідуалізація	Використання кейс-менеджменту та персоналізованих планів допомоги	Забезпечення послідовного та цілісного супроводу клієнтів
Інноваційні підходи	Впровадження цифрових сервісів, мобільних бригад, партнерських моделей	Оптимізація процесів надання послуг, підвищення оперативності та якості допомоги
Соціальна інтеграція	Сприяння активній участі мешканців у житті громади, підтримка соціальної згуртованості	Зміцнення місцевих соціальних зв'язків, підвищення ефективності системи соціального захисту
Моніторинг та адаптація	Систематичний аналіз потреб населення та оцінка ефективності програм	Гнучке коригування соціальних заходів під реальні потреби громади

Джерело: складено автором на основі [11, с.25; 21, с.57]

На відміну від традиційної соціальної роботи на рівні державних чи регіональних органів влади, діяльність у межах громади спрямована на локалізовану, адресну підтримку мешканців, враховуючи їхні конкретні потреби, соціальні ризики та наявні ресурси. Центральним аспектом такої роботи є координація між місцевими соціальними службами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та бізнесом, що дозволяє створювати ефективні моделі соціальної допомоги та профілактики соціального виключення [18, с.245].

Особлива увага у територіальних громадах приділяється індивідуалізації та комплексності соціальної допомоги, що реалізується через інноваційні підходи, такі як кейс-менеджмент, цифрові сервіси, мобільні бригади та партнерські моделі взаємодії. Водночас специфіка полягає у безпосередньому контакті соціальних працівників з громадами, що дозволяє оперативно реагувати на соціальні виклики, проводити моніторинг потреб населення та адаптувати програми соціальної підтримки під місцеві реалії. Такий підхід забезпечує не лише підтримку конкретних груп населення, а й зміцнення соціальної згуртованості та підвищення загальної ефективності системи соціального захисту на локальному рівні.

Таким чином, соціальна робота у територіальній громаді виступає ключовим механізмом реалізації соціальної підтримки та інтеграції населення на локальному рівні. Вона поєднує превентивні, корекційні та підтримуючі функції, забезпечує координацію між державними структурами, громадськими організаціями, благодійними фондами та бізнесом, а також сприяє мобілізації ресурсів громади для подолання складних життєвих обставин мешканців. Аналіз сучасних наукових підходів підтверджує багатовимірний характер соціальної роботи, що включає індивідуалізовану допомогу, організаційні та профілактичні заходи, а також розвиток соціальної інтеграції та соціальної справедливості.

1.2. Принципи організації, функціональні напрями та форми реалізації соціальної роботи у територіальній громаді

Процеси децентралізації та реформування системи соціального захисту в Україні надають територіальним громадам більше повноважень у плануванні, організації та наданні соціальних послуг. У сучасних умовах соціальна робота стає важливим механізмом реагування на соціальні виклики, забезпечення соціальної підтримки різних категорій населення, запобігання негативним наслідкам складних життєвих обставин та розвитку соціальної інтеграції громадян. Причому принципи і форми соціальної роботи у громадах є

необхідним для формування ефективних стратегій підтримки населення та підвищення соціальної згуртованості на місцевому рівні.

Принципи організації соціальної роботи у територіальній громаді є фундаментальними положеннями, що визначають ефективність діяльності соціальних служб, спрямованих на підтримку та розвиток мешканців громади. Вони забезпечують системність, цілісність та узгодженість дій соціальних працівників, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і бізнесу, формуючи основу для комплексного підходу до вирішення соціальних проблем. У сучасних умовах децентралізації та реформування системи соціального захисту принципи організації соціальної роботи набувають особливої значущості, оскільки вони забезпечують ефективне використання локальних ресурсів, сприяють підвищенню якості надання послуг і розвитку соціальної відповідальності мешканців (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Принципи організації соціальної роботи у територіальній громаді

Принцип	Характеристика	Практичний ефект
Адресність	Орієнтація на конкретні потреби та проблеми мешканців громади	Підвищення ефективності надання соціальних послуг
Комплексність	Врахування всіх аспектів соціального, психологічного, економічного та правового стану клієнта	Забезпечення всебічної підтримки та вирішення проблем у комплексі
Індивідуалізація	Формування персоналізованих планів допомоги відповідно до потреб конкретних осіб чи сімей	Забезпечення послідовного та цілісного супроводу клієнтів
Партнерство	Координація дій між органами місцевого самоврядування, соціальними службами, громадськими організаціями та бізнесом	Оптимізація використання ресурсів громади, підвищення ефективності соціальних програм
Превентивність	Орієнтація на попередження соціальних ризиків і негативних явищ	Зменшення рівня соціальної дезадаптації, профілактика кризових ситуацій
Гнучкість	Адаптація соціальних програм та заходів до змінних потреб громади та обставин	Забезпечення оперативності та адекватності соціальної підтримки

Джерело: складено автором на основі [24, с.19]

До ключових принципів організації соціальної роботи у територіальній громаді належать: принцип адресності, що передбачає орієнтацію на конкретні потреби та проблеми мешканців; принцип комплексності, який забезпечує врахування всіх аспектів соціального, психологічного, економічного та правового стану клієнта; принцип індивідуалізації, що дозволяє формувати

персоналізовані плани допомоги з урахуванням особливостей конкретної особи чи сім'ї; принцип партнерства, який підкреслює важливість координації дій між різними суб'єктами соціальної роботи; принцип превентивності, спрямований на попередження соціальних ризиків та негативних явищ; та принцип гнучкості, що дозволяє адаптувати соціальні програми до змінних потреб громади та умов її функціонування. Дотримання цих принципів забезпечує системний та ефективний підхід до організації соціальної роботи, сприяє підвищенню рівня соціальної інтеграції та поліпшенню якості життя мешканців громади.

Функціональні напрями організації соціальної роботи у територіальній громаді визначаються потребами населення, ресурсним потенціалом громади та завданнями соціальної політики на локальному рівні. Вони відображають комплекс заходів, спрямованих на забезпечення соціальної підтримки, інтеграції та розвитку мешканців, і визначають пріоритети діяльності соціальних служб у громаді. В умовах децентралізації та активного розвитку територіальних громад соціальна робота набуває особливої значущості, оскільки забезпечує реалізацію превентивних, корекційних та підтримуючих функцій, спрямованих на поліпшення якості життя населення, зміцнення соціальної згуртованості та оптимізацію використання місцевих ресурсів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Функціональні напрями соціальної роботи у територіальній громаді

Напря́м	Характеристика	Практичний ефект
Соціально-консультативна діяльність	Надання інформаційної, психологічної, правової та медико-соціальної підтримки мешканцям	Підвищення обізнаності, усвідомлення прав і можливостей, зменшення соціальної напруги
Соціально-реабілітаційна та підтримуюча діяльність	Сприяння адаптації, інтеграції та подоланню кризових ситуацій	Покращення якості життя, соціальна інтеграція вразливих груп
Профілактична діяльність	Попередження соціальних ризиків та негативних явищ	Зниження рівня безробіття, насильства, соціального виключення
Координаційна діяльність	Взаємодія органів влади, соціальних служб, громадських організацій та бізнесу	Оптимізація ресурсів, комплексність соціальної підтримки
Організаційно-управлінська діяльність	Планування, моніторинг та оцінка ефективності соціальних програм	Забезпечення системності, контролю та ефективності надання послуг
Інноваційна діяльність	Використання цифрових платформ, кейс-менеджменту, мобільних бригад, партнерських моделей	Підвищення оперативності, якості та доступності соціальних послуг

Джерело: складено автором на основі [33, с.115]

Основні функціональні напрями соціальної роботи у територіальній громаді включають: соціально-консультативну діяльність, що передбачає надання інформаційної, психологічної, правової та медико-соціальної підтримки; соціально-реабілітаційну та підтримуючу діяльність, спрямовану на подолання соціальних труднощів, адаптацію та інтеграцію у суспільство осіб, які опинилися у кризових ситуаціях; профілактичну діяльність, яка сприяє попередженню соціальних ризиків, таких як безробіття, насильство, соціальне виключення; координаційну діяльність, що забезпечує взаємодію між органами місцевого самоврядування, соціальними службами, громадськими організаціями та бізнес-структурами; організаційно-управлінську діяльність, яка полягає у плануванні, моніторингу та оцінці ефективності соціальних програм; а також інноваційну діяльність, що включає впровадження цифрових сервісів, кейс-менеджменту, мобільних бригад та партнерських моделей взаємодії. Кожен із цих напрямів реалізується з урахуванням специфіки громади, соціально-демографічних характеристик населення та стратегічних пріоритетів місцевої соціальної політики, забезпечуючи комплексний та системний підхід до соціальної підтримки [8, с.18].

Форми реалізації соціальної роботи у територіальній громаді визначаються структурою соціальних потреб населення, ресурсами громади та завданнями місцевої соціальної політики. Вони відображають способи організації та надання соціальних послуг, спрямованих на підтримку мешканців, забезпечення їхньої соціальної інтеграції та зміцнення потенціалу громади в цілому. У сучасних умовах децентралізації та розвитку територіальних громад ефективність соціальної роботи значною мірою залежить від гнучкості та різноманітності її форм, які дозволяють забезпечити адресну, своєчасну та комплексну допомогу різним категоріям населення (табл. 1.5).

До основних форм реалізації соціальної роботи у територіальній громаді належать: індивідуальна соціальна робота, що передбачає персоналізовану підтримку окремих осіб або сімей через консультації, супровід та кейс-менеджмент; групова робота, яка охоплює заняття, тренінги, клуби, групи

взаємопідтримки та освітні програми для кількох учасників одночасно, сприяючи соціальній інтеграції та розвитку комунікативних навичок; колективна або громадська робота, спрямована на реалізацію соціальних ініціатив, волонтерських програм, заходів громадської активності, що зміцнюють соціальні зв'язки та згуртованість громади; мобільні та дистанційні форми роботи, що включають виїзні бригади, онлайн-консультації та цифрові сервіси, дозволяючи надавати соціальну підтримку мешканцям у віддалених або малодоступних районах; партнерські форми роботи, які реалізуються через координацію зусиль органів місцевого самоврядування, громадських організацій, благодійних фондів та бізнесу, що забезпечує комплексність та ефективність надання послуг; а також інноваційні форми, що включають використання новітніх технологій, інформаційних платформ, кейс-менеджменту та програм соціальної інтеграції, орієнтованих на превентивні та комплексні підходи до підтримки мешканців громади.

Таблиця 1.5

Форми реалізації соціальної роботи у територіальній громаді

Форма	Характеристика	Практичний ефект
Індивідуальна	Персоналізована підтримка осіб та сімей, включно з консультаціями, супроводом, кейс-менеджментом	Забезпечення адресної допомоги, підвищення ефективності вирішення конкретних соціальних проблем
Групова	Робота з групами: тренінги, заняття, клуби взаємопідтримки, освітні програми	Розвиток комунікативних і соціальних навичок, зміцнення групової солідарності
Колективна / громадська	Реалізація соціальних ініціатив, волонтерських програм, заходів громадської активності	Підвищення соціальної згуртованості та активності громади
Мобільна та дистанційна	Виїзні бригади, онлайн-консультації, цифрові сервіси	Доступність соціальної допомоги у віддалених та малодоступних районах, оперативність реагування
Партнерська	Співпраця органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських організацій, бізнесу	Комплексність надання послуг, оптимізація ресурсів та ефективність програм
Інноваційна	Використання цифрових платформ, кейс-менеджменту, превентивних та інтегративних програм	Підвищення якості, швидкості та гнучкості соціальних послуг, впровадження сучасних технологій у роботу з населенням

Джерело: складено автором на основі [25, с.138]

Принципи організації, функціональні напрями та форми реалізації соціальної роботи у територіальній громаді тісно пов'язані зі специфікою

потреб різних категорій населення, оскільки ефективність соціальної підтримки залежить від здатності системи враховувати індивідуальні та групові характеристики клієнтів.

Для дітей та молоді соціальна робота передбачає превентивні заходи, спрямовані на формування здорових життєвих навичок, забезпечення умов для навчання, розвитку особистості та соціальної адаптації. Соціальні працівники організують освітні програми, психологічні консультації, групові та індивідуальні заняття, спрямовані на підтримку емоційного та соціального благополуччя. Для сімей із дітьми та багатодітних родин акцент робиться на комплексній допомозі, включно з матеріальною підтримкою, соціально-педагогічними консультаціями, організацією соціальних послуг для дітей та батьків, а також профілактикою соціальної дезадаптації. Особливу увагу приділяють підтримці осіб похилого віку та людей з інвалідністю через забезпечення соціальних послуг на дому, організацію денних центрів, створення умов для соціальної інтеграції та активного способу життя.

Соціальна робота з безробітними, малозабезпеченими та кризовими категоріями населення включає індивідуальний підхід, консультування щодо працевлаштування, організацію навчальних та соціальних програм, надання матеріальної та психологічної підтримки. Важливим аспектом є створення механізмів координації між соціальними службами, громадськими організаціями, бізнесом і благодійними фондами для забезпечення комплексної допомоги та максимальної ефективності ресурсів громади [26, с.24].

Таким чином, інтеграція принципів організації, функціональних напрямів і форм соціальної роботи з урахуванням специфіки категорій населення дозволяє реалізувати адресну та ефективну систему підтримки, що одночасно забезпечує індивідуальну допомогу, соціальну інтеграцію, профілактику ризиків та підвищення соціальної згуртованості територіальної громади. Такий підхід сприяє комплексному розвитку громади, зміцненню соціальних зв'язків і створенню умов для самореалізації та підвищення якості життя її мешканців.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІННИЦЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Аналіз ключових напрямів діяльності Вінницького міського центру соціальних служб

У сучасних умовах розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває питання підвищення ефективності системи надання соціальних послуг на місцевому рівні. Децентралізація влади, розширення повноважень територіальних громад і зростання соціальних викликів зумовлюють необхідність посилення ролі місцевих інститутів соціальної роботи, які безпосередньо взаємодіють із населенням. Однією з ключових установ, що забезпечує реалізацію державної соціальної політики у місті Вінниці, є Вінницький міський центр соціальних служб.

Діяльність Вінницького міського центру соціальних служб у 2020-2024 роках показує трансформацію пріоритетів соціальної політики: від кількісних показників – до підвищення якості та ефективності соціальних послуг. Підвищення рівня фінансування при зменшенні кількості наданих послуг свідчить про орієнтацію на більш глибоку, адресну допомогу окремим категоріям громадян, що відповідає сучасним європейським підходам до організації соціальної роботи (рис. 2.1).

За даними рис. 2.1 видно, що у 2020 році Вінницьким міським ЦСС було надано 27716 соціальних послуг, що є найвищим показником за аналізований період. Починаючи з 2021 року, спостерігається поступове скорочення кількості послуг: до 14082 одиниць у 2021 р., 13880 – у 2022 р., 11324 – у 2023 р. і лише 8079 – у 2024 р. Загалом за п'ять років обсяг наданих послуг зменшився більш ніж утричі. Таке скорочення зумовлене низкою чинників: оптимізацією системи соціального захисту, підвищенням адресності допомоги, впливом воєнного стану та внутрішнього переміщення населення, а також реформуванням

підходів до надання соціальних послуг, зокрема переходом на індивідуальні форми підтримки.

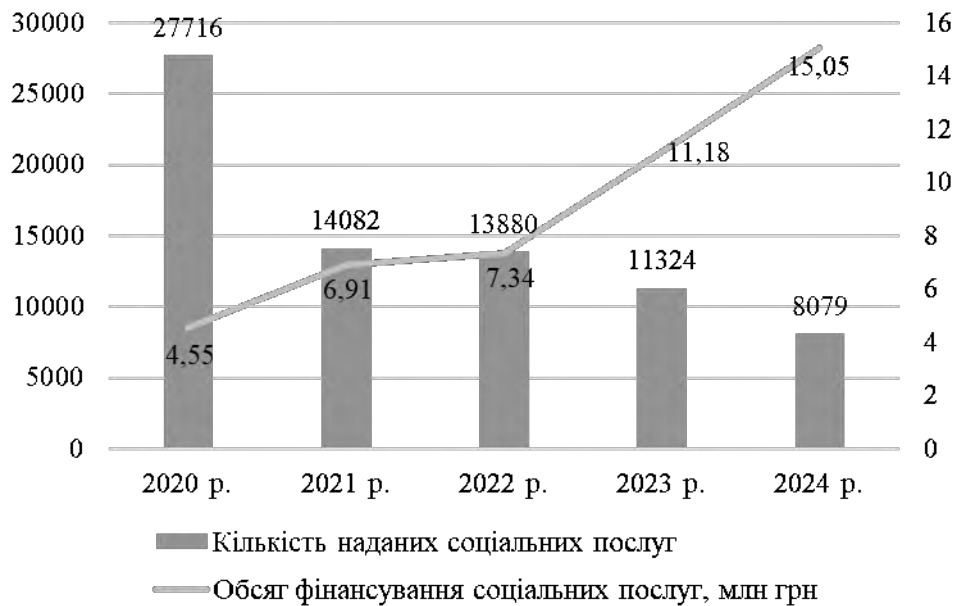

Рис. 2.1. Кількість наданих соціальних послуг та їх фінансове забезпечення Вінницького міського ЦСС у 2020-2024 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

Водночас обсяг фінансування соціальних послуг демонстрував стійку тенденцію до зростання: від 4,55 млн грн у 2020 році до 15,05 млн грн у 2024 році. Це свідчить про збільшення фінансового навантаження на місцевий бюджет і, водночас, про підвищення вартості надання однієї послуги. Зростання фінансування пов'язане з інфляційними процесами, підвищенням заробітної плати працівників соціальної сфери, розширенням переліку послуг та переходом на більш якісні, індивідуалізовані форми допомоги.

У 2020-2024 роках діяльність Вінницького міського ЦСС зазнала істотної трансформації: зменшилася загальна кількість наданих послуг, але відбулося переорієнтування з масових інформаційних та консультативних заходів на більш цілеспрямовану, кризову та профілактичну допомогу. Це свідчить про адаптацію Вінницького міського ЦСС до нових соціальних реалій, підвищення ролі адресності, оперативності та комплексності у роботі з вразливими категоріями населення (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Динаміка наданих соціальних послуг Вінницьким міським ЦСС
у 2020-2024 роках**

Соціальні послуги	Роки					Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2023	2024	2024/ 2020	2024/ 2023
Інформування	14990	6994	4191	4985	994	-93,4	-80,1
Консультавання	3568	2383	1179	1494	1686	-52,7	12,9
Соціальний супровід сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах	169	167	178	178	147	-13,0	-17,4
Соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування	109	105	86	85	85	-22,0	0,0
Соціальна адаптація	193	155	29	30	23	-88,1	-23,3
Кризове (екстрене) втручання	5	2	545	380	864	17180	127,4
Соціальна профілактика	260	230	1	4138	4277	1545,0	3,4
Соціальна інтеграція та реінтеграція	46	28	0	0	0	-100,0	0,0
Представництво інтересів	0	0	0	34	3	100,0	-91,2
Надано послуг одноразово	8376	4018	7671	0	0	-100,0	0,0
Всього	27716	14082	13880	11324	8079	-70,9	-28,7

Джерело: складено автором на основі [37]

Як свідчать дані табл. 2.1, у досліджуваному періоді загальна кількість наданих соціальних послуг Вінницьким міським ЦСС скоротилася з 27716 у 2020 році до 8079 у 2024 році, тобто на 70,9%, що зумовлено як об'єктивними соціально-економічними викликами, так і трансформацією підходів до надання соціальної допомоги населенню.

Найбільше скорочення спостерігалось за послугами інформування (-93,4% у 2024 році порівняно з 2020 роком), що свідчить про зміну інформаційних каналів комунікації з громадянами, активніше використання онлайн-ресурсів, а також зменшення потреби у безпосередніх консультаціях у зв'язку з діджиталізацією соціальної сфери. Водночас послуги консультавання зменшилися на 52,7% за п'ятирічний період, проте у 2024 році порівняно з 2023 роком відзначається позитивна динаміка (+12,9%), що свідчить про поступове зростання потреби у фахових порадах у складних життєвих ситуаціях.

Послуги соціального супроводу сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, зберігають відносну стабільність із незначним зниженням (-13%), тоді як соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-

сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, скоротився на 22%. Це пов'язано з реформуванням системи захисту прав дітей та передачею частини функцій іншим службам.

Особливо показовим є стрімке зростання послуг кризового (екстреного) втручання, кількість яких збільшилася з 5 у 2020 році до 864 у 2024 році (+17180%). Така тенденція є прямим відображенням соціальних наслідків воєнного стану, внутрішнього переміщення осіб, зростання кількості сімей, що потрапили у кризові ситуації. Аналогічно, значне збільшення спостерігається у сфері соціальної профілактики (+1545%), що свідчить про посилення профілактичної роботи серед населення, орієнтованої на попередження соціальних ризиків. Разом з тим, повністю припинено надання таких послуг, як соціальна інтеграція та реінтеграція і одноразове надання послуг, що пов'язано з оптимізацією видів допомоги та переорієнтацією діяльності Вінницького міського ЦСС на довготривалі форми підтримки.

У 2020-2024 роках спостерігався поступовий перехід діяльності Вінницького міського ЦСС від контрольних-обстежувальних заходів до оцінки потреб і цілеспрямованої підтримки сімей з дітьми. Така динаміка свідчить про адаптацію системи соціальної роботи до нових соціально-економічних умов, орієнтацію на адресну допомогу та підвищення ефективності соціального захисту населення (рис. 2.2).

Дані рис. 2.2 показують, що у 2020-2021 роках кількість актів обстеження одиноких матерів залишалася стабільною (113 та 111 відповідно), однак уже у 2022 році відбулося різке скорочення до 28 одиниць, а в 2023-2024 роках такі акти взагалі не склалися. Це стало наслідком як обмеженого доступу соціальних працівників до сімей через їх виїзд за кордон у період активних воєнних дій, так і зміни пріоритетів у роботі – зосередження на кризовій допомозі та роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Подібна тенденція простежується і щодо актів цільового використання коштів, кількість яких зросла з 155 у 2020 році до 951 у 2021 році (збільшення більш ніж у шість разів), що свідчить про посилення контролю за ефективністю

використання соціальних виплат і допомог. Водночас у 2022 році цей показник знизився до 409, а починаючи з 2023 року такі акти взагалі не склалися. Це пояснюється як реформуванням механізмів фінансової підтримки населення, так і делегуванням частини функцій іншим державним органам.

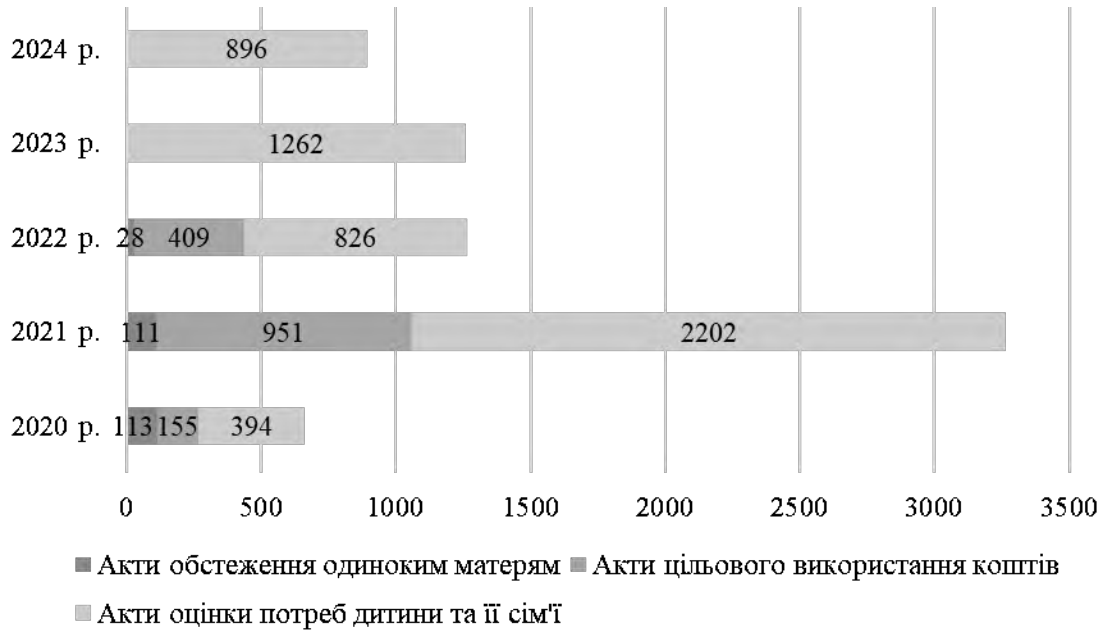

Рис. 2.2. Кількість проведених обстежень матеріально-побутових умов і складених актів Вінницьким міським ЦСС у 2020-2024 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

Найбільш показовою є динаміка актів оцінки потреб дитини та її сім'ї. У 2020 році їх було складено 394, тоді як у 2021 році спостерігається різкий стрибок до 2202 актів (зростання у 5,6 раза). Це свідчить про активізацію роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, а також про впровадження нових методик оцінювання потреб дітей. У наступні роки відзначається зниження показника – до 826 актів у 2022 році, що пов'язано з дестабілізацією соціальної ситуації, однак у 2023-2024 роках показник частково відновлюється (1262 і 896 актів відповідно). Це характеризувало стабілізацію діяльності Вінницького міського ЦСС та зосередження зусиль на підтримці дітей і сімей під час тривалих кризових умов.

Протягом 2020-2024 років спостерігалася загальна тенденція до скорочення кількості рейдів, здійснених Вінницьким міським ЦСС з піковою

активністю у 2021 році. Це відображає як об’єктивні зовнішні фактори – воєнні дії, зміну соціальних викликів, кадрові обмеження, – так і внутрішні трансформації у структурі соціальної роботи. Попри зниження кількісних показників, діяльність Вінницького міського ЦСС зберігала орієнтацію на адресну допомогу, моніторинг умов життя дітей та сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, що підтверджувало гнучкість і здатність установи адаптуватися до кризових умов (рис. 2.3).

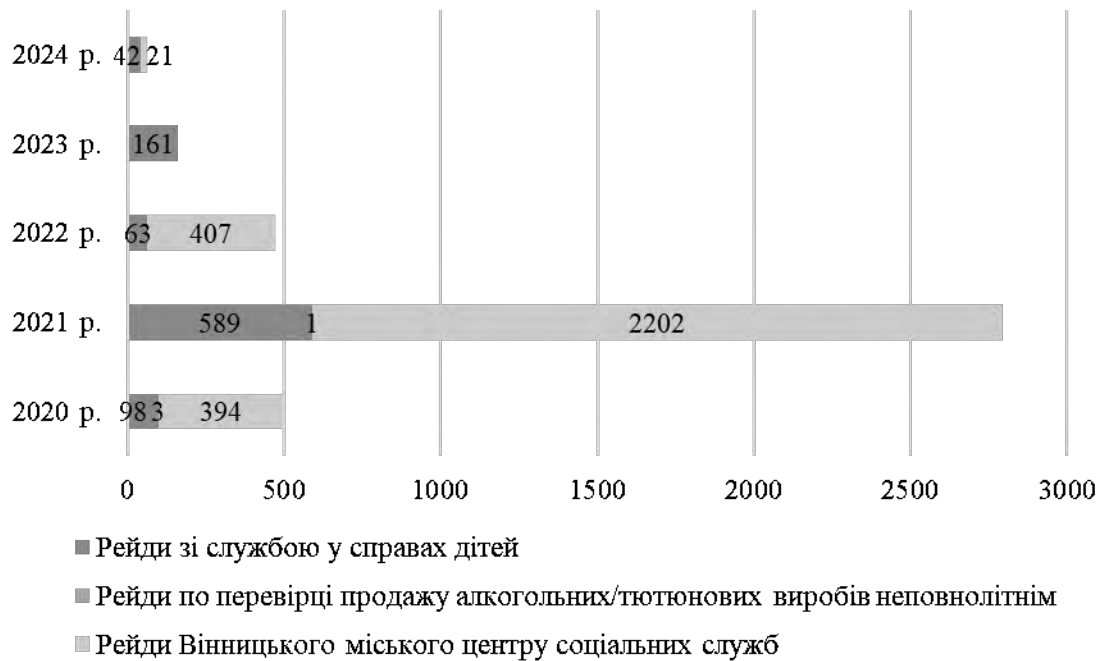

Рис. 2.3. Кількість проведених рейдів Вінницьким міським ЦСС у 2020-2024 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

Дані рис. 2.3 демонструють, що найбільшу активність Вінницький міський ЦСС продемонстрував у 2021 році, коли зафіксовано значне зростання кількості рейдів зі службою у справах дітей – до 589 проти 98 у 2020 році (зростання у шість разів). Це стало наслідком посилення міжвідомчої співпраці та реалізації заходів, спрямованих на профілактику сімейного неблагополуччя, насильства в сім’ї та бездоглядності дітей. Проте у 2022 році кількість таких рейдів скоротилася до 63, що пояснюється початком повномасштабної війни, евакуацією населення, обмеженнями пересування та зміщенням пріоритетів соціальної політики у бік кризової допомоги. У 2023 році показник дещо зріс до

161, що свідчить про поступове відновлення діяльності Вінницького міського ЦСС, однак у 2024 році знову зменшився до 42, відображаючи зниження превентивних заходів через кадрові, ресурсні та безпекові обмеження.

Кількість рейдів із перевірки продажу алкогольних і тютюнових виробів неповнолітнім мала стійку тенденцію до зниження: з 3 випадків у 2020 році до 1 у 2021 році, після чого ці заходи повністю припинилися. Така динаміка пов'язана з переданням контрольних функцій іншим органам та зменшенням пріоритетності цього напрямку у період воєнного стану.

Найбільш виразною є динаміка рейдів, проведених безпосередньо працівниками Вінницького міського ЦСС. Якщо у 2020 році здійснено 394 таких виїзди, то у 2021 році їх кількість стрімко зросла до 2202, що свідчить про активізацію соціальної роботи на місцях і розширення спектра послуг, пов'язаних із профілактикою соціальних ризиків. Водночас у 2022 році кількість рейдів різко скоротилася до 407, а у 2023 році діяльність у цьому напрямі тимчасово припинилася. У 2024 році зафіксовано лише 21 рейд, що свідчить про поступове, але повільне відновлення виїзної роботи, ймовірно, в межах окремих територіальних громад.

Таким чином, у 2020-2024 роках Вінницький міський ЦСС пройшов шлях від масового надання стандартних послуг до впровадження адресних, індивідуалізованих форм підтримки, орієнтованих на потреби конкретних сімей та осіб у складних життєвих обставинах. Незважаючи на зменшення кількісних показників діяльності, підвищення обсягів фінансування та зміна структури наданих послуг свідчать про переорієнтацію роботи Вінницького міського ЦСС на якісні, глибші форми соціальної взаємодії.

2.2. Моніторинг соціальної роботи з окремими категоріями населення Вінницького міського центру соціальних служб

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій зростає значення ефективної соціальної роботи, спрямованої на підтримку найбільш

уразливих категорій населення. Вінницький міський ЦСС відіграє ключову роль у реалізації державної соціальної політики на місцевому рівні, забезпечуючи надання комплексної допомоги сім'ям, дітям, молоді, особам з інвалідністю, внутрішньо переміщеним особам та іншим соціально вразливим групам.

У 2020-2024 році динаміка кількості отримувачів соціальних послуг та заходів, проведених Вінницьким міським ЦСС, відображає адаптацію установи до змін соціального середовища. Центр продемонстрував гнучкість у реагуванні на виклики часу, зберігаючи активну позицію у сфері соціальної підтримки населення громади (рис. 2.4).

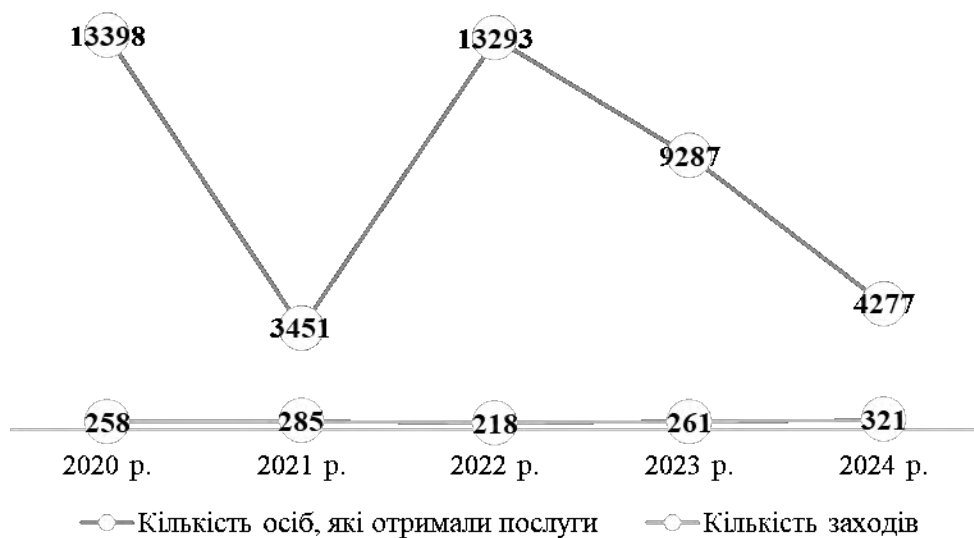

Рис. 2.4. Кількість одержувачів соціальних послуг та кількість заходів, проведених Вінницьким міським ЦСС у 2020-2024 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

За даними рис. 2.4 видно, що у 2020 році послугами Вінницького міського ЦСС скористалися 13398 осіб, що є найвищим показником за аналізований період. Уже у 2021 році спостерігається різке зниження цього показника – до 3451 особи, тобто майже у чотири рази. Така динаміка пов'язана із запровадженням карантинних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19, що суттєво вплинуло на формат роботи соціальних служб, обмеживши безпосередні контакти з клієнтами. У 2022 році кількість отримувачів послуг знову різко зростає – до 13293 осіб, що пояснюється загостренням соціальних проблем унаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну. У цей період

суттєво зросла потреба у соціальній підтримці внутрішньо переміщених осіб, родин військовослужбовців, дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. У 2023 році відбулося зниження кількості отримувачів послуг до 9287 осіб, а у 2024 році – подальше скорочення до 4 277 осіб. Така тенденція свідчить про часткову стабілізацію ситуації, оптимізацію соціальних програм і перехід частини клієнтів до інших форм підтримки.

Щодо кількості проведених заходів, то вона залишалася відносно стабільною протягом п'ятирічного періоду. Якщо у 2020 році Центр провів 258 заходів, то у 2021 році цей показник зріс до 285, у 2022 році дещо знизився до 218, а в наступні роки поступово зростав – до 261 у 2023 році та 321 у 2024 році. Збільшення кількості заходів у 2023-2024 роках говорить про активізацію профілактичної та інформаційно-просвітницької роботи, розширення співпраці з громадськими організаціями, а також про відновлення повноцінної діяльності Вінницького міського ЦСС після кризових періодів.

У 2020-2024 роках Вінницький міський ЦСС проводив активну соціальну роботу із різними категоріями сімей. Причому найбільше зростання навантаження установи спостерігалось у зв'язку з внутрішньо переміщеними сім'ями у 2022 році, тоді як чисельність сімей на обліку у складних життєвих обставинах поступово зменшувалася, що вказує на ефективність заходів соціальної підтримки та превенції (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Соціальна робота з сім'ями Вінницького міського ЦСС у 2020-2024 роках

Категорія сім'ї	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Сім'ї під соціальним супроводом	115	167	264	263	232
Сім'ї, члени яких перебувають у конфлікті із законом	63	45	55	30	24
Сім'ї, на яких складено паспорти АТО/ООС	66	1267	529	0	0
Внутрішньо переміщені сім'ї	96	27	5082	1772	604
Сім'ї, що перебувають на обліку у складних життєвих обставинах	1606	2202	1346	868	395

Джерело: складено автором на основі [4]

Як демонструють дані табл. 2.2, кількість сімей, що перебували під соціальним супроводом, зростала у 2020-2022 роках (з 115 у 2020 році до 264 у 2022 році), після чого знижувалася у 2023-2024 роках до 232 сімей. Це свідчить

про активізацію роботи Вінницького міського ЦСС на початку аналізованого періоду та подальше стабілізування чисельності сімей, що потребують постійного соціального супроводу. Щодо сімей, члени яких перебувають у конфлікті із законом, то спостерігалася стійка тенденція до зменшення їх кількості: з 63 у 2020 році до 24 у 2024 році. Така динаміка свідчить про ефективність профілактичної роботи та програм соціальної адаптації таких сімей. Варто звернути увагу на показник складання паспортів АТО/ООС. У 2020 році таких сімей було 66, потім різко зросла кількість у 2021 році до 1267, після чого показник знизився до 529 у 2022 році та взагалі відсутній у 2023-2024 роках. Кількість внутрішньо переміщених сімей показувала значні коливання: відносно невелика кількість у 2020-2021 роках (96 та 27 сімей відповідно) різко зросла у 2022 році до 5082 сімей, після чого поступово зменшувалась до 604 сімей у 2024 році. Цей показник відображає соціальні наслідки масової внутрішньої міграції внаслідок повномасштабного вторгнення, коли центр був змушений значно активізувати роботу з ВПО. Щодо сімей, що перебувають на обліку у складних життєвих обставинах, то відбувалося зростання у 2020-2021 роках (від 1606 до 2202), однак у наступні роки кількість таких сімей різко зменшилась, досягнувши 395 у 2024 році. Це говорить як про стабілізацію життєвих умов сімей, так і про зміну критеріїв обліку та пріоритетів у соціальній роботі Вінницького міського ЦСС.

Соціальна робота Вінницького міського ЦСС із постраждалими від домашнього насильства та торгівлі людьми за 2020-2024 роки характеризувалася нарощуванням обсягів реагування та супроводу, що відображає як зростання потреб населення, так і підвищення ефективності діяльності центру у виявленні та підтримці постраждалих осіб і сімей. Зокрема, суттєво посилено роботу із забезпечення оперативного реагування та комплексного соціального супроводу сімей, що постраждали від насильства (табл. 2.3).

Дані табл. 2.3 засвідчують, що кількість звернень від осіб, що постраждали від домашнього насильства, демонструвала сталу тенденцію до зростання: від 246 у 2020 році до 1055 у 2024 році. Це свідчить про підвищення обізнаності населення щодо можливостей звернення за допомогою, а також про

зростання рівня довіри до соціальних служб. Паралельно з цим збільшилася кількість виїздів спеціалістів установи, що безпосередньо реагували на випадки насильства, – з 201 у 2020 році до 1055 у 2024 році, що майже повністю збігається з числом звернень, демонструючи оперативність реагування.

Таблиця 2.3

Соціальна робота з особами, які постраждали від насильства, Вінницького міського ЦСС у 2020-2024 роках

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Кількість звернень	246	554	707	760	1055
Кількість виїздів	201	483	707	760	1055
Кількість сімей, що постраждали від жорстокого поводження та насильства	201	286	707	760	1160
Кількість осіб, які постраждали від торгівлі людьми	24	6	3	2	2

Джерело: складено автором на основі [4]

Кількість сімей, що постраждали від жорстокого поводження та насильства, також зростала протягом аналізованого періоду: від 201 у 2020 році до 1160 у 2024 році. Таке зростання пов'язане як із збільшенням випадків домашнього насильства, так і з активізацією профілактичної роботи, раннього виявлення та комплексного супроводу постраждалих сімей.

У той же час кількість осіб, які постраждали від торгівлі людьми, демонструвала зниження від 24 у 2020 році до стабільно низьких показників (2 особи) у 2023-2024 роках. Це говорить про ефективність превентивних заходів, соціальної підтримки та профілактичної роботи Вінницького міського ЦСС у цьому напрямі, а також про високий рівень контролю та моніторингу ситуацій, пов'язаних із торгівлею людьми.

Протягом 2020-2024 років соціальна робота Вінницького ЦСС із безхатченками характеризується тенденцією до зменшення кількості звернень і послуг, що надаються. Водночас така динаміка може свідчити не лише про скорочення обсягів соціальної підтримки, а й про певне покращення соціально-економічної ситуації, успішну реінтеграцію частини осіб без постійного місця проживання у суспільство та розвиток системи адресної допомоги на місцевому рівні (рис. 2.5).

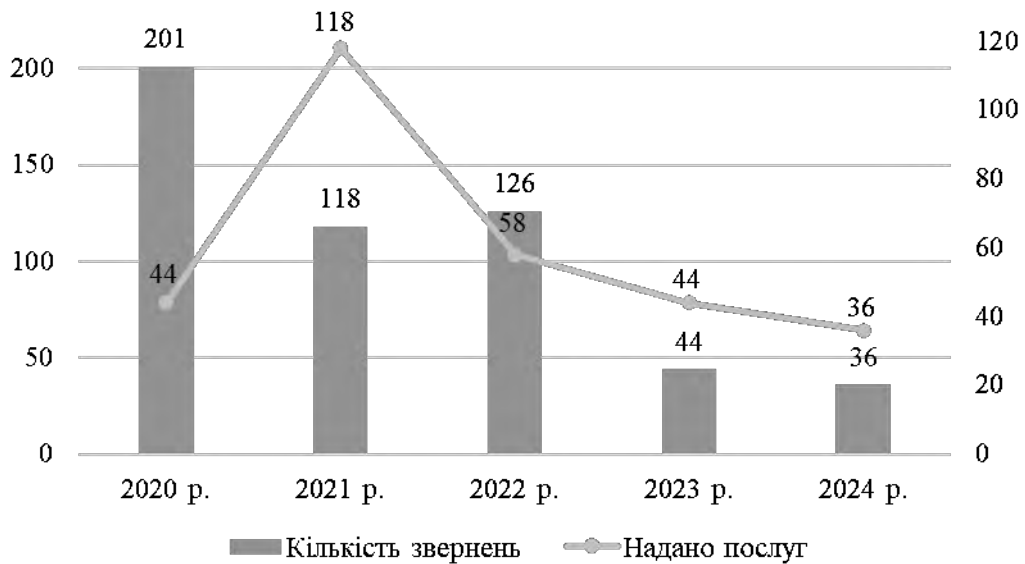

Рис. 2.5. Соціальна робота з безхатченками Вінницького міського ЦСС у 2020-2024 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

Як свідчать дані рис. 2.5, у 2020 році було зафіксовано 201 звернення від безхатченків, однак уже у 2021 році цей показник зменшився майже вдвічі – до 118 осіб. У подальші роки спостерігалось поступове скорочення кількості звернень: 126 у 2022 році, 44 у 2023 році та лише 36 у 2024 році. Така динаміка пояснюється як зменшенням загальної кількості осіб без житла у місті, так і певними змінами у механізмах соціальної допомоги, зокрема – активізацією роботи мобільних соціальних служб, підвищенням доступності притулків та перерозподілом функцій між різними соціальними інституціями.

Щодо наданих послуг, їхня кількість коливалася у схожій динаміці: від 44 у 2020 році до 118 у 2021 році, після чого спостерігається спад – 58 у 2022 році, 44 у 2023 році та 36 у 2024 році. Водночас слід зазначити, що у 2021 році рівень надання послуг фактично відповідав кількості звернень, що свідчить про високий рівень задоволення потреб безхатченків у соціальній підтримці саме в цей період. Подальше скорочення кількості наданих послуг зумовлене як зниженням активності самих клієнтів, так і перерозподілом пріоритетів соціальної роботи у зв'язку з воєнними подіями та необхідністю надання допомоги іншим уразливим категоріям населення.

З 2022 року у місті Вінниці запрацювала «Кризова кімната», що є важливою складовою системи надання допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства, а також тим, хто опинився у складних життєвих обставинах. Її діяльність спрямована на забезпечення комплексної підтримки постраждалих осіб – від невідкладного прихистку до психологічної, соціальної та правової допомоги. У 2022 році послуги «Кризової кімнати» отримало 13 дітей, у 2023 році – 22 дітей і 22 жінок, у 2024 році – 54 дитини і 38 жінок.

Основна мета функціонування «Кризової кімнати» полягає у створенні безпечного середовища для тимчасового перебування осіб, які зазнали насильства, зокрема жінок, дітей чи осіб похилого віку. Тут постраждалі можуть отримати не лише притулок, а й можливість відновити емоційний стан, оцінити ситуацію спільно з фахівцями та визначити подальші кроки для виходу з кризи. Організаційно діяльність «Кризової кімнати» координується Вінницьким міським ЦСС спільно з іншими суб'єктами, що реалізують заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству – зокрема поліцією, медичними установами та громадськими організаціями.

Потрапити до «Кризової кімнати» можна через направлення відповідних служб або шляхом самостійного звернення. Умови перебування в кімнаті передбачають повну конфіденційність, безпеку та психологічний комфорт. Термін перебування, як правило, обмежується кількома днями – цього часу достатньо, щоб постраждала особа могла отримати необхідну допомогу, консультації юриста чи психолога, а також вирішити питання подальшого проживання або правового захисту.

Соціальні працівники та психологи, які працюють у «Кризовій кімнаті», здійснюють первинну оцінку потреб постраждалих, надають емоційну підтримку, сприяють відновленню відчуття безпеки та допомагають у складанні індивідуального плану виходу із кризової ситуації. У випадку потреби фахівці центру можуть ініціювати соціальний супровід або залучити інші служби для комплексної допомоги.

З 2022 року у місті Вінниці функціонує «Денний центр», що є одним із ключових елементів міської системи соціальної підтримки, спрямованої на

допомогу особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема постраждалим від домашнього насильства, бездомним, особам, які повернулися з місць позбавлення волі, а також внутрішньо переміщеним особам. Його діяльність координується Вінницьким міським ЦСС і здійснюється у тісній взаємодії з місцевими органами влади, правоохоронними органами та громадськими організаціями. У 2022 році послуги «Денного центру» отримало 400 осіб, у 2023 році – 942 особи, у 2024 році – 1160 осіб.

Основною метою роботи «Денного центру» є забезпечення умов для соціальної адаптації та реінтеграції осіб, які опинилися у кризовій ситуації, а також надання їм комплексної підтримки – від первинної допомоги до супроводу в процесі подолання життєвих труднощів. «Денний центр» виконує функцію «відкритого простору» для тих, хто потребує допомоги, але не має можливості звернутися до інших установ через відсутність документів, місця проживання чи соціальних зв'язків.

У «Денному центрі» клієнти можуть отримати широкий спектр послуг, серед яких: соціальна, психологічна, юридична та інформаційна підтримка. Тут надається допомога в оформленні документів, відновленні втрачених посвідчень особи, пошуку роботи, налагодженні контактів із родиною. Також у центрі є можливість задовольнити базові потреби – скористатися душем, отримати чистий одяг, засоби гігієни, гарячий напій або харчування.

Важливою складовою діяльності «Денного центру» є робота соціальних працівників і психологів, які проводять індивідуальні консультації, мотиваційні бесіди, групові заняття, спрямовані на відновлення життєвих навичок, розвиток відповідальності та самостійності клієнтів. Особлива увага приділяється профілактиці соціального відчуження та формуванню у людини готовності до самозабезпечення і повернення до повноцінного суспільного життя.

З 2024 року у місті Вінниці діє Сервісний центр «Помічник ветерана», що є інноваційним елементом сучасної системи соціальної підтримки військовослужбовців, ветеранів війни, членів їхніх сімей та родин загиблих (померлих) захисників України. Його створення стало відповіддю на актуальні потреби суспільства у забезпеченні комплексного підходу до соціальної,

психологічної, правової та професійної реінтеграції осіб, які брали участь у бойових діях або постраждали внаслідок військової агресії. У 2024 році працювало 10 помічників ветеранів, до них за допомогою звернулося 2889 осіб, яким було надано 41464 соціальних послуг.

Основною метою діяльності сервісного центру є надання ветеранам і членам їхніх сімей всебічної допомоги на принципах «єдиного вікна», що дозволяє отримати необхідні послуги швидко, ефективно та без зайвих бюрократичних процедур. Центр забезпечує координацію між різними структурами – соціальними службами, медичними закладами, центрами зайнятості, юридичними установами, освітніми організаціями та громадськими об'єднаннями ветеранів. У межах діяльності сервісного центру надається широкий спектр послуг: консультації з питань соціального захисту, отримання пільг і компенсацій, допомога у працевлаштуванні, професійній перепідготовці, оформленні статусу учасника бойових дій чи інваліда війни.

Важливим напрямом роботи є соціальна адаптація та інтеграція ветеранів у громаду. Центр сприяє розвитку ветеранського руху, підтримує громадські ініціативи, спрямовані на самореалізацію та соціальне підприємництво ветеранів. Крім того, активно розвивається волонтерський напрям – колишні військові, які вже пройшли етап адаптації, залучаються до наставництва та підтримки побратимів, які повернулися з фронту.

Отже, Вінницький міський ЦСС у 2020-2024 роках показав адаптивність до соціально-економічних і безпекових викликів сучасності. Центр не лише зберіг стабільність надання послуг у періоди криз, а й розширив спектр соціальної підтримки, запровадивши нові форми допомоги – такі як «Кризова кімната», «Денний центр» та Сервісний центр «Помічник ветерана». Аналіз динаміки звернень, заходів і соціального супроводу доводить ефективність комплексного підходу до задоволення потреб вразливих категорій населення, що поєднує профілактичну, консультативну, психологічну та реабілітаційну роботу.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В УКРАЇНІ

3.1. Світовий досвід соціальної роботи у територіальних громадах та можливості його адаптації у вітчизняну практику

У сучасних умовах децентралізації та зростання ролі місцевого самоврядування соціальна робота в територіальних громадах набуває особливої ваги. Саме на рівні громади забезпечується безпосередній контакт із громадянами, які потребують соціальної підтримки, та формується простір для реалізації ефективних механізмів соціальної інтеграції, профілактики соціальних ризиків і підвищення якості життя населення. Вивчення зарубіжного досвіду соціальної роботи є необхідним для удосконалення вітчизняної системи соціальних послуг, адже багато країн світу вже пройшли шлях децентралізації соціальної політики, створивши ефективні моделі партнерства між владою, громадськими організаціями та місцевими спільнотами.

Світовий досвід соціальної роботи у територіальних громадах свідчить про те, що ефективна система соціальної підтримки базується на принципах децентралізації, партнерства та участі громади у вирішенні власних соціальних проблем. У розвинених країнах соціальна робота розглядається не лише як система надання допомоги вразливим категоріям населення, а як комплексна діяльність, спрямована на розвиток людського потенціалу, соціальну інтеграцію та зміцнення соціальної згуртованості.

Досвід соціальної роботи у територіальних громадах країн Західної Європи є прикладом високого рівня організації соціальної політики, яка базується на засадах людського розвитку, солідарності та соціальної справедливості. У більшості держав цього регіону, таких як Німеччина, Швеція, Данія, Нідерланди, Франція, Велика Британія, соціальна робота у громадах має глибоке історичне підґрунтя та чітко вибудовану інституційну структуру.

Основна мета діяльності соціальних служб полягає не лише у наданні допомоги вразливим категоріям населення, а й у створенні сприятливих умов для соціальної інтеграції, самореалізації та розвитку громадян.

У Німеччині соціальна робота у громадах функціонує на принципах соціального партнерства між державними органами, місцевим самоврядуванням, громадськими об'єднаннями та церквою. Основна роль у наданні соціальних послуг належить муніципалітетам, які відповідають за підтримку сімей, дітей, осіб з інвалідністю, безробітних та літніх людей. Важливою рисою німецької моделі є децентралізація відповідальності, що забезпечує автономію місцевих громад у вирішенні соціальних проблем. При цьому активно застосовуються механізми соціального консультування, сімейного посередництва та програм із підвищення соціальної активності громадян [27, с.37].

У країнах Скандинавії, насамперед у Швеції, Данії та Норвегії, соціальна робота у громадах є складовою соціальної держави загального добробуту. Ці країни реалізують політику універсального доступу до соціальних послуг, що фінансуються з місцевих бюджетів і спрямовані на профілактику соціальних проблем. Соціальні працівники тут виступають не лише як консультанти чи адміністратори допомоги, а як фасилітатори змін, які допомагають громадянам розвивати власний потенціал, відновлювати соціальні зв'язки та досягати незалежності. Особлива увага приділяється превентивним програмам — роботі з сім'ями ризику, молоддю, людьми похилого віку, що дозволяє зменшувати соціальну напругу та запобігати кризовим ситуаціям.

У Нідерландах соціальна робота у громадах базується на концепції *community care*, яка передбачає підтримку осіб у звичному середовищі проживання, без ізоляції від суспільства. Тут широко розвинена мережа соціальних будинків громади, що поєднують консультативні, освітні, культурні та реабілітаційні функції. Такий підхід сприяє розвитку соціального капіталу громади та формує взаємну підтримку між її членами.

Франція вирізняється акцентом на індивідуалізації соціальної допомоги. Соціальні працівники громади розробляють персональні плани підтримки для

кожної особи або сім'ї, використовуючи міждисциплінарний підхід і співпрацюючи з медичними, освітніми та психологічними службами. Значну роль відіграють муніципальні центри соціальної дії (Centre Communal d'Action Sociale), які діють як координатори соціальної підтримки на місцевому рівні.

У Великій Британії соціальна робота в громадах орієнтована на модель партнерства між владою та громадянським суспільством. Громади активно залучаються до планування та реалізації соціальних програм через місцеві ради, благодійні фонди та волонтерські організації. Особливого розвитку набули програми соціального включення, спрямовані на боротьбу з бідністю, дискримінацією та соціальною ізоляцією.

Досвід соціальної роботи у територіальних громадах країн Центральної та Східної Європи є надзвичайно цінним у контексті трансформаційних процесів, які ці держави пройшли після здобуття незалежності та переходу до демократичних форм управління. Соціальна політика в цьому регіоні зазнала суттєвих змін – від централізованої моделі радянського типу до децентралізованої системи соціального захисту, орієнтованої на потреби громади та принципи субсидіарності. В умовах реформування публічного управління важливе місце посіла саме територіальна громада як базова ланка надання соціальних послуг і реалізації соціальної підтримки.

У Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині соціальна робота у громадах функціонує на основі муніципальної моделі, де органи місцевого самоврядування несуть безпосередню відповідальність за соціальний добробут мешканців. Основними інституціями виступають центри соціальної допомоги (наприклад, у Польщі – Ośrodki Pomocy Społecznej), які забезпечують комплексне надання соціальних послуг – від матеріальної підтримки до психологічної допомоги та сприяння зайнятості. У таких центрах діє система соціальних координаторів і асистентів громади, що працюють безпосередньо з сім'ями та окремими громадянами, виходячи з принципів індивідуального підходу та довгострокового супроводу клієнта [28, с.47].

Важливою характеристикою соціальної роботи в громадах країн Центрально-Східної Європи є поєднання державної підтримки з активною

участю громадських і релігійних організацій. У Чехії та Словенії, наприклад, широко розвинута система партнерства між муніципалітетами та неурядовими організаціями, що забезпечує гнучкість у реагуванні на нові соціальні виклики, зокрема бідність, безробіття, міграцію чи насильство в сім'ї.

Досвід Угорщини показує важливість розвитку соціальної роботи за місцем проживання (community-based social work), яка передбачає залучення самих членів громади до процесу прийняття рішень та планування програм соціального розвитку. Такий підхід сприяє підвищенню соціальної згуртованості та формуванню відповідальності громади за свій добробут.

Особливої уваги заслуговує реформа децентралізації соціальних послуг у Польщі, що передбачає багаторівневу систему управління: на рівні гміни реалізуються базові послуги соціального захисту, на рівні повіту – спеціалізовані послуги, а на воєводському рівні – координація та методична підтримка. Така модель дозволяє ефективно розподіляти ресурси, враховуючи специфіку та потреби кожної громади.

У США система соціальної роботи у громадах базується на моделі партнерства між державним, муніципальним та громадським секторами. На рівні штатів і місцевих органів влади функціонують численні соціальні служби, які відповідають за надання допомоги сім'ям, дітям, людям з інвалідністю, безробітним та малозабезпеченим верствам населення. Особливістю американського підходу є орієнтація на активізацію клієнта, тобто стимулювання його до самостійного подолання життєвих труднощів. Соціальні працівники не лише надають матеріальну чи психологічну допомогу, а й виступають посередниками між особою, громадою та державними структурами, допомагаючи клієнтам отримати доступ до освіти, роботи, медичних послуг чи програм професійної підготовки.

У США широко застосовується community-based approach – підхід, орієнтований на розвиток потенціалу самої громади. Зокрема, створюються community centers (громадські центри), які виконують функції соціальної підтримки, неформальної освіти, культурного розвитку та соціальної інтеграції. Соціальні працівники співпрацюють із громадськими організаціями,

волонтерами та місцевими ініціативними групами, реалізуючи програми профілактики насильства, безпритульності, наркозалежності чи соціальної ізоляції. Важливо, що американська модель базується на принципі субсидіарності – рішення соціальних проблем приймаються на найнижчому рівні, найближчому до людини [29, с.166].

Канада, у свою чергу, демонструє одну з найуспішніших моделей соціальної роботи у громадах, яка ґрунтується на інтегрованій системі соціальних послуг та активній участі громадян у їх плануванні. Відповідальність за організацію соціальної допомоги покладена на провінційні та муніципальні уряди, що забезпечує врахування локальних потреб та соціально-економічних особливостей територій. Соціальні служби Канади активно співпрацюють із неурядовими організаціями, освітніми закладами, медичними установами та релігійними громадами, формуючи мережеву модель взаємодії.

Характерною рисою канадського досвіду є акцент на соціальній інклюзії та мультикультуралізмі. Програми соціальної роботи у громадах спрямовані на підтримку етнічних меншин, мігрантів, корінних народів, людей з обмеженими можливостями. Значна увага приділяється превентивним заходам, зокрема роботі з сім'ями, молоддю та дітьми, щоб запобігти соціальній ізоляції та бідності. У багатьох провінціях діють Family and Community Support Services (FCSS) – партнерські програми між місцевою владою та громадськими організаціями, спрямовані на зміцнення сімей, розвиток волонтерства та підвищення якості життя в громадах.

Обидві країни активно впроваджують інноваційні підходи у соціальну роботу, зокрема використання цифрових платформ для моніторингу потреб населення, надання онлайн-консультацій, електронного адміністрування соціальної допомоги. Крім того, у США та Канаді набули розвитку освітні програми з підготовки соціальних працівників, що орієнтуються на практичну діяльність у місцевих громадах і формують високий рівень професійної етики.

Загалом світовий досвід соціальної роботи у територіальних громадах підтверджує, що ключовим чинником її ефективності є орієнтація на потреби людини, активна участь громади у процесі прийняття рішень та міжсекторальна

співпраця. Адаптація таких підходів в Україні сприятиме формуванню дієвої, гнучкої та людської системи соціальної підтримки на місцевому рівні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Світовий досвід соціальної роботи у територіальних громадах і можливості його адаптації до української практики

Країна / регіон	Характерні риси моделі соціальної роботи у громадах	Можливості адаптації до української практики
США	Децентралізована система соціальної допомоги; партнерство між державними, місцевими та громадськими структурами; орієнтація на активізацію клієнта (community-based approach).	Запровадження локальних центрів соціальних ініціатив; посилення ролі громадських організацій; розвиток волонтерства у громадах.
Канада	Інтегрована модель соціальних послуг; партнерство між владою та громадським сектором; акцент на інклюзії, мультикультуралізмі та превенції соціальних проблем.	Використання досвіду мережевої взаємодії соціальних служб; створення програм сімейної підтримки на рівні громад; залучення волонтерів і бізнесу.
Велика Британія	Соціальна робота інтегрована у місцеве самоврядування; надання послуг через мультидисциплінарні команди; акцент на ранньому втручанні та профілактиці.	Впровадження мультидисциплінарних команд у громадах; розвиток системи раннього втручання у кризові ситуації.
Німеччина	Розвинена система соціальних служб у муніципалітетах; поєднання державного, громадського та церковного секторів; принцип субсидіарності.	Використання принципу субсидіарності; підтримка соціальних проєктів через державно-громадське партнерство.
Польща	Соціальна робота є важливою складовою діяльності гмін (територіальних громад); посилена увага до соціальної інтеграції та підтримки сімей.	Адаптація польського досвіду до умов української децентралізації; розвиток сімейно-орієнтованих форм соціальної підтримки.
Швеція	Соціальна робота базується на принципах рівності, участі громадян і профілактики соціальних ризиків; фінансується переважно місцевими бюджетами.	Розвиток фінансової автономії громад у сфері соціальної політики; запровадження програм профілактики соціальних ризиків.

Джерело: складено автором на основі [10, с. 61; 35, с.405]

Таким чином, аналіз світового досвіду засвідчує, що ефективність соціальної роботи у територіальних громадах залежить від рівня децентралізації, міжсекторальної співпраці та активної участі громади у плануванні соціальних послуг. Для України доцільним є поєднання елементів північноамериканської моделі партнерства з громадою, європейського принципу субсидіарності та скандинавського підходу до превенції соціальних проблем, що дозволить посилити інституційну спроможність громад, забезпечити адресність соціальної допомоги та підвищити її ефективність.

3.2. Інноваційні підходи до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад

У сучасних умовах соціально-економічних трансформацій та децентралізації влади в Україні особливої актуальності набуває пошук інноваційних підходів до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад. Традиційні форми та методи соціальної підтримки населення вже не завжди здатні ефективно реагувати на нові виклики, пов'язані з війною, внутрішнім переміщенням населення, зростанням рівня бідності, безробіття, психологічною травматизацією та соціальною ізоляцією вразливих груп. У цьому контексті саме інноваційність стає ключовим чинником підвищення результативності соціальної роботи, сприяючи гнучкості, адаптивності та персоналізації соціальних послуг.

Інноваційні підходи до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад ґрунтуються на переорієнтації соціальної політики з моделі «допомоги» на модель «підтримки та розвитку», де ключовою метою стає підвищення соціальної активності, самостійності й життєстійкості громадян. У сучасних умовах такі підходи визначаються не лише застосуванням нових технологій чи методик, а насамперед зміною філософії соціальної роботи – від реактивної до проактивної, орієнтованої на попередження соціальних ризиків і залучення громади до процесу прийняття рішень.

Впровадження цифрових сервісів у сферу соціальної роботи територіальних громад є одним із ключових інноваційних напрямів, що забезпечує якісно новий рівень організації соціальної підтримки населення. У сучасних умовах децентралізації та цифрової трансформації суспільства громади набувають дедалі більшої відповідальності за ефективне надання соціальних послуг, а використання інформаційно-комунікаційних технологій стає необхідною умовою підвищення їх доступності, оперативності та адресності. Електронні платформи для надання соціальних послуг дозволяють спростити процес звернення громадян, мінімізувати бюрократичні бар'єри, забезпечити прозорість прийняття рішень і контроль за наданням допомоги.

Завдяки створенню електронних баз даних отримувачів соціальних послуг підвищується рівень аналітичної роботи, зокрема щодо виявлення потреб населення, планування соціальних програм та оцінювання їх ефективності. Це дозволяє громадам раціональніше використовувати фінансові ресурси, уникати дублювання послуг і формувати персоніфіковані підходи до кожного отримувача соціальної підтримки.

Не менш важливим є впровадження мобільних додатків і цифрових каналів комунікації між соціальними працівниками та клієнтами, що забезпечує оперативний обмін інформацією, дистанційний супровід осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також моніторинг результатів надання соціальної допомоги. Такі технології особливо актуальні в умовах зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, самотніх літніх людей і сімей, що потребують підтримки. Використання цифрових інструментів дозволяє забезпечити безперервність соціальної роботи навіть у кризових або надзвичайних ситуаціях, коли фізичний контакт є обмеженим. Крім того, цифровізація соціальної сфери створює умови для формування відкритих баз знань, інтеграції соціальних служб із системами охорони здоров'я, освіти, зайнятості, що сприяє комплексному підходу до вирішення соціальних проблем [13, с.66].

Використання кейс-менеджменту у соціальній роботі на рівні територіальних громад є актуальним інноваційним підходом, оскільки дозволяє забезпечити системність, комплексність та індивідуалізацію надання соціальних послуг. Кейс-менеджмент передбачає, що кожен клієнт супроводжується соціальним працівником або командою фахівців протягом усього циклу отримання допомоги – від первинного виявлення потреб до завершення процесу підтримки та оцінки результатів. Такий підхід дозволяє об'єднати різні види послуг – соціальні, психологічні, освітні, медичні та правові – у єдиний персоналізований план дій, який відповідає конкретним потребам та життєвій ситуації клієнта. Водночас кейс-менеджмент сприяє більш чіткому визначенню пріоритетів, координації дій між різними структурними підрозділами громади та організаціями-партнерами, що зменшує дублювання послуг і підвищує

ефективність використання ресурсів. Цей метод дозволяє не лише своєчасно реагувати на потреби громадян, а й формує довгострокову стратегію підтримки уразливих груп населення, що особливо важливо для забезпечення сталого соціального розвитку територіальних громад.

Кейс-менеджмент також створює умови для підвищення якості соціальної роботи через систематичну оцінку результативності послуг та зворотний зв'язок від клієнтів. Соціальні працівники, застосовуючи цей підхід, можуть гнучко адаптувати індивідуальні плани відповідно до змін у потребах клієнта та динаміки соціального середовища, що забезпечує безперервність і послідовність надання допомоги. Крім того, кейс-менеджмент стимулює активну участь самих громадян у процесі вирішення своїх соціальних проблем, формуючи відповідальність та самостійність у прийнятті рішень. Інноваційний характер цього підходу полягає також у можливості його інтеграції з сучасними цифровими платформами для супроводу клієнтів, що дозволяє оптимізувати документообіг, підвищити прозорість процесів та забезпечити оперативний обмін інформацією між фахівцями [14, с.210].

Розвиток партнерських моделей взаємодії у соціальній роботі на рівні територіальних громад є одним із ключових інноваційних напрямів, оскільки дозволяє інтегрувати зусилля різних суб'єктів соціальної підтримки для більш ефективного вирішення комплексних соціальних проблем. Такі моделі передбачають координацію діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій, благодійних фондів та бізнес-структур задля спільного використання матеріальних, фінансових, кадрових та інформаційних ресурсів. Це сприяє створенню синергії у наданні соціальних послуг, оскільки різні учасники партнерства вносять специфічний експертний та ресурсний вклад, що дозволяє охопити більшу кількість цільових груп, забезпечити більш адресне та комплексне надання допомоги, а також оптимізувати використання наявних ресурсів. Партнерські моделі також забезпечують розподіл відповідальності між учасниками процесу, підвищують прозорість і ефективність реалізації соціальних програм та сприяють розвитку довгострокових стратегій підтримки вразливих верств населення на рівні громади [5, с.99].

Крім того, розвиток партнерських моделей взаємодії стимулює формування сталих соціальних мереж, які забезпечують гнучке реагування на зміни у потребах населення та обставинах зовнішнього середовища. Завдяки залученню бізнесу та громадських організацій створюються механізми додаткового фінансування соціальних ініціатив, а також нові форми інноваційної допомоги, зокрема освітні програми, професійне навчання та менторські ініціативи для мешканців громади. Така співпраця сприяє не лише підвищенню якості та доступності соціальних послуг, а й розвитку соціальної відповідальності у суспільстві, активізації громадянського залучення та зміцненню партнерських відносин між державними та недержавними структурами. Інноваційність цього підходу полягає у створенні ефективної інтегрованої системи соціальної підтримки, де кожен учасник партнерства максимально використовує свої ресурси та компетенції для досягнення спільної мети – забезпечення сталого соціального розвитку територіальної громади.

Розвиток кадрового потенціалу соціальних служб у територіальних громадах виступає ключовим інноваційним напрямом у сфері соціальної роботи, оскільки ефективність надання соціальних послуг значною мірою визначається професійною компетентністю, мотивацією та адаптивністю працівників. Підвищення кваліфікації соціальних працівників через систематичне професійне навчання, тренінги, стажування та обмін досвідом з міжнародними партнерами дозволяє забезпечити відповідність стандартам сучасної соціальної роботи, впроваджувати інноваційні методики, а також адаптувати міжнародні практики до вітчизняних умов. Розвиток кадрового потенціалу включає не лише покращення професійних навичок, але й формування компетенцій у сфері цифрової грамотності, управління кейсами, комунікації з клієнтами та міжвідомчої взаємодії, що забезпечує комплексність і послідовність соціальної підтримки, підвищує ефективність моніторингу та оцінки потреб населення і сприяє запобіганню соціальним ризикам у громадах.

Крім того, системний розвиток кадрового потенціалу передбачає формування мотиваційної та соціально-психологічної підтримки працівників, що стимулює їхню активність, креативність та готовність до впровадження

нових підходів у роботі з населенням. Важливою складовою є створення умов для професійного зростання та кар'єрного розвитку, а також інтеграція сучасних управлінських і цифрових технологій у щоденну практику соціальних служб. Такий підхід сприяє не лише підвищенню якості надання соціальних послуг, а й розвитку культури професійної відповідальності, командної взаємодії та інноваційності у сфері соціальної роботи. Впровадження системи постійного навчання та оцінки компетентностей персоналу дозволяє територіальним громадам створювати стійкі та адаптивні соціальні служби, здатні оперативно реагувати на нові виклики, змінювати стратегії роботи відповідно до потреб населення та підвищувати загальний рівень соціального захисту на місцевому рівні [22, с.129].

Отже, інноваційна організація соціальної роботи в територіальних громадах сприяє створенню ефективної, гнучкої та людиноцентричної системи соціальної підтримки, яка відповідає сучасним потребам суспільства та забезпечує підвищення соціальної стійкості місцевих спільнот.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження специфіки та основних напрямів соціальної роботи у територіальних громадах в Україні зроблено такі висновки:

1. Обґрунтовано, що соціальна робота у територіальній громаді виступає сукупністю професійних, організаційних та соціально-профілактичних заходів, спрямованих на підтримку, інтеграцію та соціальний захист мешканців громади, забезпечення їхньої здатності до самореалізації та подолання складних життєвих обставин через координацію ресурсів органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських організацій і бізнесу. Вона характеризується локалізованістю, координацією ресурсів різних соціальних інститутів, індивідуалізацією допомоги та систематичним моніторингом потреб населення, що забезпечує адресність і релевантність наданих послуг. Специфіка соціальної роботи у територіальних громадах визначається тісним контактом соціальних працівників із мешканцями, врахуванням соціально-демографічних особливостей та ресурсного потенціалу громади, що дозволяє оперативно реагувати на соціальні виклики та адаптувати програми підтримки під конкретні потреби. У результаті соціальна робота у громадах не лише сприяє покращенню якості життя окремих осіб і сімей, а й формує умови для сталого соціального розвитку, зміцнення соціальної згуртованості та підвищення ефективності системи соціального захисту на локальному рівні, забезпечуючи баланс між особистісним благополуччям і суспільним добробутом.

2. З'ясовано, що ефективність соціальної підтримки населення значною мірою визначається системністю, комплексністю та гнучкістю підходів до організації діяльності соціальних служб. Принципи організації соціальної роботи – адресність, комплексність, індивідуалізація, партнерство, превентивність та гнучкість – створюють основу для координації дій різних суб'єктів соціальної сфери, забезпечують врахування специфіки потреб окремих категорій населення та сприяють підвищенню ефективності соціальних програм. Функціональні напрями діяльності, такі як соціально-консультативна, соціально-реабілітаційна

та підтримуюча, профілактична, координаційна, організаційно-управлінська та інноваційна діяльність, забезпечують комплексне реагування на соціальні виклики, спрямоване на підвищення якості життя, соціальну інтеграцію та зміцнення соціальної згуртованості громади. Форми реалізації соціальної роботи – індивідуальна, групова, колективна/громадська, мобільна та дистанційна, партнерська та інноваційна – дозволяють надавати адресну, своєчасну та різнопланову підтримку мешканцям, враховуючи соціально-демографічні особливості, рівень ресурсного забезпечення громади та стратегічні пріоритети місцевої соціальної політики.

3. Встановлено, що незважаючи на зменшення загальної кількості наданих соціальних послуг із 27716 у 2020 році до 8079 у 2024 році, діяльність Вінницького міського центру соціальних послуг демонструвала переорієнтацію від масових інформаційних та консультативних заходів до адресної, індивідуалізованої, кризової та профілактичної допомоги найбільш вразливим категоріям населення. Стрімке зростання послуг кризового втручання та соціальної профілактики, а також активізація оцінки потреб дітей та сімей у складних життєвих обставинах свідчать про адаптацію Центру до соціальних наслідків воєнного стану, внутрішнього переміщення населення та нових соціально-економічних викликів. Поряд із цим, скорочення рейдів і обстежень матеріально-побутових умов відображає зміщення пріоритетів з контролю до надання цільової допомоги та підвищення ефективності ресурсного забезпечення. Динаміка фінансування послуг – зростання витрат із 4,55 млн грн у 2020 році до 15,05 млн грн у 2024 році – свідчить про прагнення до підвищення якості та індивідуалізації соціальної підтримки, попри збільшення фінансового навантаження на місцевий бюджет.

4. Виявлено, що у 2020-2024 роках діяльність Вінницького міського центру соціальних послуг характеризувалася високим рівнем адаптивності та цілеспрямованості у реагуванні на соціально-економічні виклики. Центр ефективно координував роботу з різними уразливими групами – сім'ями у складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщеними особами,

постраждалими від домашнього насильства, безхатченками, ветеранами та членами їхніх сімей – забезпечуючи комплексний підхід, який поєднує соціальну, психологічну, правову та профілактичну підтримку. Аналіз динаміки кількості отримувачів послуг показує, що найбільші коливання спостерігалися у періоди кризових соціальних явищ, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабної воєнної агресії росії, коли потреба у соціальній допомозі різко зростала, особливо серед внутрішньо переміщених сімей і родин постраждалих від насильства. При цьому кількість проведених заходів та індивідуальних виїздів демонструвала стійку тенденцію до активізації профілактичної, кризової та реінтеграційної роботи, що відображає підвищення ефективності системи соціального супроводу. Значним результатом стало функціонування «Кризової кімнати» та «Денного центру», які забезпечують безпечне середовище та комплексну підтримку осіб, що опинилися у кризовій ситуації, а також Сервісного центру «Помічник ветерана», який надає ветеранам та їхнім родинам широкий спектр соціальних, психологічних і правових послуг.

5. Узагальнення світового досвіду соціальної роботи у територіальних громадах засвідчує, що ефективна система соціальної підтримки базується на принципах децентралізації, партнерства між державними, муніципальними та громадськими структурами, а також активної участі самих мешканців у вирішенні соціальних проблем. Досвід країн Західної Європи, США та Канади демонструє, що соціальна робота у громадах не обмежується наданням матеріальної допомоги або психологічного супроводу, а виступає комплексним механізмом розвитку людського потенціалу, соціальної інтеграції та формування соціальної згуртованості. Особлива увага приділяється превентивним програмам, ранньому виявленню потреб уразливих категорій, мультидисциплінарній взаємодії фахівців і впровадженню інноваційних методів, зокрема digital-платформ, community-based підходу та мережевої взаємодії соціальних служб. Досвід Центрально-Східної Європи, зокрема Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини, підкреслює значення муніципальної відповідальності за соціальний добробут громадян та поєднання державної підтримки з активною участю громадських і релігійних організацій, що

забезпечує гнучкість у реагуванні на соціальні виклики та сприяє формуванню відповідальності громади за власний добробут. Врахування цих міжнародних практик у контексті української децентралізації дозволяє сформувати ефективну модель соціальної роботи на місцевому рівні, яка поєднує автономію територіальних громад, комплексність соціальних послуг, активізацію громадян, розвиток волонтерства та партнерство між державним, громадським і бізнес-секторами, що є особливо актуальним для підвищення якості соціальної підтримки населення та зміцнення соціальної стабільності в умовах трансформаційних процесів.

б. Аналіз сучасних інноваційних підходів до організації соціальної роботи на рівні територіальних громад засвідчує, що їх ефективність визначається комплексністю, гнучкістю та орієнтацією на конкретні потреби населення. Впровадження цифрових технологій, зокрема електронних платформ, мобільних додатків та баз даних отримувачів послуг, дозволяє забезпечити оперативність, прозорість і персоніфікацію соціальної підтримки, мінімізувати бюрократичні бар'єри та підвищити якість аналітичної роботи щодо планування та оцінювання соціальних програм. Використання кейс-менеджменту сприяє комплексному супроводу клієнта, інтеграції соціальних, психологічних, освітніх, медичних та правових послуг у єдиний індивідуальний план, що забезпечує безперервність та ефективність надання допомоги, стимулює активну участь громадян і формує довгострокові стратегії підтримки вразливих груп. Розвиток партнерських моделей взаємодії між органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, бізнесом та благодійними фондами створює синергію ресурсів, забезпечує адресність та комплексність послуг, сприяє формуванню сталих соціальних мереж і розвитку соціальної відповідальності громадян. Крім того, системне підвищення професійного та цифрового потенціалу соціальних працівників через навчання, тренінги, стажування та обмін міжнародним досвідом забезпечує впровадження сучасних методик, адаптацію зарубіжних практик та підвищення якості соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бегаль О. М. Сутність соціальної роботи: теоретико-методологічні принципи дослідження. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. 55. С. 81-90.
2. Бойко О. Технології соціально-педагогічної роботи в громадах. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2023. Вип. 4. С. 43-51.
3. Вертипорох С. П. Концептуальні засади організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю у територіальній громаді. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2019. №16 (1). С. 94-97.
4. Вінницький міський центр соціальних служб : вебсайт. URL: <https://vmr.gov.ua/vinnytskyi-miskyi-tsent-r-sotsialnykh-sluzhb#parentHorizontalTab8> (дата звернення: 30.10.2025).
5. Єнгалічева І. В., Єнгалічев Р. Р. Директивний і недирективний методи соціальної роботи в територіальній громаді. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2024. №1. С. 97-101.
6. Жуков В., Лях Т., Петрович В., Пруденко Г. Морально-етичні засади соціальної роботи у територіальній громаді. *Ввічливість*. 2023. Вип. 2. С. 32-37.
7. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий світ, 2003. 233 с.
8. Іващенко К. В., Коцур І. В. Технології соціальної роботи за місцем проживання : навч. посіб. 2-ге вид., оновл. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. 114 с.
9. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.- метод. посіб. Київ : УДЦССМ, 2001. 220 с.
10. Кияниця З. П., Мельничук Л. М., Петушкова Л. А. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади.

Київ : Компанія Oxford Policy Management та Партнерство «Кожній дитині», 2017. 84 с.

11. Козубовська І. Територіальна громада як об'єкт діяльності фахівця з соціальної роботи. *Social work and education*. 2019. Vol. 6. No. 1. С. 19-31.

12. Коляда Н. М., Кравченко О. О., Кучер Г. М. Соціальна робота з дітьми шкільного віку в громаді: практичний досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2018. Вип. 2. С. 126-132.

13. Кравченко О. О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. №42 (1). С. 63-70.

14. Кучер Г. М. Інновації соціальної роботи в громаді із сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 82(2). С. 207-212.

15. Лук'янова Н. М. Соціальна робота в Україні: концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. *Політичний менеджмент*. 2009. Вип. 5. С. 150-156.

16. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: теорія і практика : підручник. Київ : Каравела, 2009. 368 с.

17. Мельник Л. Соціальна робота: сучасні теоретичні аспекти. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. №4. С. 56-67.

18. Міщик Л. І., Корнієнко Т. М. Особливості роботи фахівця соціальної сфери у територіальній громаді. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 3. С. 238-247.

19. Моргай Л. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в територіальній громаді. *Věda a perspektivy*. 2024. №1 (32). С. 346-355.

20. Олійник Г. М. Соціально-виховна робота соціального працівника із сільською молоддю у територіальній громаді. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 18(3). С. 150-154.

21. Осетрова О. О. Ж. Бодріяр про феномен хаосу: до питання про

особливості впровадження сучасної соціальної роботи в громаді. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*. 2023. Vol. 6. Iss. 1. P. 55-60.

22. Осетрова О. О. Підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи як запорука ефективної соціальної роботи в громаді. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. Вип. 1. С. 122-131.

23. Пелісьє Ю. Сутність і специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2016. №1. С. 202-205.

24. Пеша І. В., Сопівник І. В., Вакуленко О. В., Овдій Н. М. Соціальна робота у територіальній громаді : навч. посіб. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2024. 305 с.

25. Пеша І. В. Напрями і форми соціальної підтримки сімей, що забезпечуються фахівцями з соціальної роботи на рівні громади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія ІІ: Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. 2014. Вип. 19. С. 133-140.

26. Поліщук В., Горішна Н., Слосанська Г. та ін. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід : колект. монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 221 с.

27. Попик Ю. Історичні аспекти становлення соціальної роботи з громадою в Німеччині. *Social work and education*. 2017. Vol. 4. No. 1. С. 33-40 .

28. Попов О. Теоретико-методологічні підходи до здійснення соціальної роботи з місцевими громадами в Польщі. *Ввічливість*. 2021. Вип. 6. С. 44-50.

29. Попова А. О. Генеза прагматизму в соціальній роботі в місцевих громадах США. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2016. Вип. 26. С. 161-173.

30. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. №2558-III. Дата оновлення: 27.09.2025. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 30.10.2025).

31. Семигіна Т. В. та ін. Соціальна робота з людьми, які живуть із ВІЛ/СНІДом: метод. посібник для проведення курсів підвищення кваліфікації / за ред. Т. В. Семигіної. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. 620 с.

32. Слезанська Г. Категорії клієнтів фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді. *Молодь і ринок*. 2017. №2. С. 68-73.

33. Слезанська Г. І., Горішна Н. М. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. №12. С. 113-118.

34. Слезанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1. С. 265-268.

35. Слезанська Г., Поліщук В. Соціальна робота в громаді за кордоном: історія та сучасні тенденції розвитку. *Social Work and Education*. 2019. Vol. 6. No. 4. P. 390-407.

36. Соціальна робота в Україні : перші кроки / ред. В. І. Полтавець. Київ : КМ «Academia», 2000. 236 с.

37. Спіріна Т., Дорофіна М. Соціальна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю у територіальній громаді. *Ввічливість*. 2023. Вип. 2. С. 151-156.

38. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.